

FOUNDATION FOR
THE PRESERVATION
OF JEWISH HERITAGE
IN POLAND

FUNDACJA
OCHRONY
DZIEDZICTWA
ŻYDOWSKIEGO

www.fodz.pl

przywroćmy pamięć

program edukacyjny

„Przywroćmy Pamięć”

Dobre Praktyki 2007/2008

przywroćmy pamięć

program edukacyjny
„Przywroćmy Pamięć”
Dobre Praktyki 2007/2008

FOUNDATION FOR
THE PRESERVATION
OF JEWISH HERITAGE
IN POLAND

FUNDACJA
OCHRONY
DZIEDZICTWA
ŻYDOWSKIEGO

www.fodz.pl

Spis treści

- 1 **Wstęp**
- 1 Dobre Praktyki 2007/2008

- 4 **Rozdział 1. Pamięć w sztuce.**
- 4 BYCZYNA (woj. opolskie)
- 4 OPOLE (woj. opolskie)
- 5 RADOM (woj. mazowieckie)
- 5 GORZÓW WIELKOPOLSKI (woj. lubuskie)
- 6 WARSZAWA (woj. mazowieckie)
- 6 ZAWIERCIE (woj. śląskie)

- 7 **Rozdział 2. Usłyszymy historię.**
- 7 KNYSZYN (woj. podlaskie)
- 7 PLUSKOWĘSY (woj. kujawsko-pomorskie)
- 8 MIEDZNA (woj. mazowieckie)
- 9 CZĘSTOCHOWA (woj. śląskie)
- 9 OTWOCK (woj. mazowieckie)
- 9 SKULSK (woj. wielkopolskie)
- 10 BIAŁYSTOK (woj. podlaskie)
- 11 PIASTÓW (woj. mazowieckie)

- 12 **Rozdział 3. Uczymy się od siebie nawzajem.**
- 12 CZERWIONKA-LESZCZYNY (woj. śląskie)
- 12 MYSŁOWICE (woj. śląskie)
- 13 ŁĘCZNA (woj. lubelskie)
- 13 IWIERZYCE (woj. podkarpackie)
- 13 WROCŁAW (woj. dolnośląskie)

- 15 **Rozdział 4. Młodzi liderzy regionów.**
- 15 RADOMSKO (woj. łódzkie)
- 15 WYSOKIE MAZOWIECKIE (woj. podlaskie)
- 15 RZESZÓW (woj. podkarpackie)
- 16 ŁÓDŹ (woj. łódzkie)
- 16 KIELCE (woj. świętokrzyskie)
- 17 PIŃCZÓW (woj. świętokrzyskie)

- 18 **Rozdział 5. Opieka nad cmentarzami i pomnikami.**
- 18 BIŁGORAJ (woj. lubelskie)
- 18 CHEŁM (woj. lubelskie)
- 19 DEBRZNO (woj. pomorskie)
- 19 KOCK (woj. lubelskie)
- 20 WASILKÓW (woj. podlaskie)
- 20 WSCHOWA (woj. lubuskie)
- 20 USTRZYKI DOLNE (woj. podkarpackie)

- 22 **Rozdział 6. Upamiętnianie miejsc.**
- 22 LUBACZÓW (woj. podkarpackie)
- 22 CZŁUCHÓW (woj. pomorskie)
- 23 KAMIEŃ KRAJEŃSKI (woj. kujawsko-pomorskie)
- 23 MUROWANA GOŚLINA (woj. wielkopolskie)
- 24 SŁUPSK (woj. pomorskie)

- 25 **Rozdział 7. Spotkania polsko – żydowskie.**
- 25 MUROWANA GOŚLINA (woj. wielkopolskie)
- 25 SZCZEKOCINY (woj. śląskie)
- 26 DĘBICA (woj. podkarpackie)
- 26 WADOWICE – WARSZAWA (woj. małopolskie i mazowieckie)

- 27 **Spis szkół biorących udział w programie „Przywróćmy Pamięć” w latach 2005-2008.**

Wstęp

Program edukacyjny „Przywróćmy Pamięć” realizowany przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego od 2005 roku ma na celu wykorzystanie edukacji wielokulturowej do wzmacniania identyfikacji młodzieży z dziedzictwem kulturowym swojego miejsca pochodzenia. W ramach programu młodzież, poznając materialne i niematerialne dziedzictwo polskich Żydów, odkrywa historię swojej miejscowości. Następnie młodzi ludzie przekazują zdobytą wiedzę i doświadczenia lokalnym społecznościom, realizując różnorodne działania publiczne. W ten sposób przywracają pamięć o wielokulturowym dziedzictwie regionu. Elementem programu jest także opieka nad cmentarzami żydowskimi oraz upamiętnianie miejsc.

W III edycji programu edukacyjnego „Przywróćmy Pamięć” wzięło udział 150 szkół z całej Polski. Dokonałmy wyboru projektów realizowanych przez kilkadziesiąt szkół, które mogą służyć za przykład ciekawych, oryginalnych pomysłów oraz dużego zaangażowania i nakładu pracy młodych uczestników programu.

W tradycji żydowskiej pamięć ma kluczowe znaczenie dla zachowania tożsamości kolejnych pokoleń i twórczego rozwijania spuścizny przodków. W Polsce jest 1200 cmentarzy żydowskich i około 400 synagog i domów modlitwy, które przetrwały pożogę Holokaustu. Zadaniem Fundacji Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego jest przybliżenie współczesnemu społeczeństwu dorobku kultury żydowskiej i wkładu Żydów w rozwój Polski na przestrzeni wieków. Program „Przywróćmy Pamięć” jest też hołdem złożonym niewinnym ofiarom bestialskiego reżimu hitlerowskich Niemiec.

Niniejsza publikacja zawiera 7 rozdziałów opisujących dobre praktyki z zakresu czterech ścieżek metodycznych proponowanych młodzieży biorącej udział w „Przywróćmy Pamięć”. Są to: Pamięć w sztuce, Usłyszmy historię, Uczymy się od siebie nawzajem oraz Młodzi liderzy regionów. W pozostałych trzech rozdziałach zamieściliśmy przykłady projektów związanych z opieką nad cmentarzami żydowskimi oraz pomnikami, upamiętnianiem miejsc oraz spotkań polsko-żydowskich. Korzystaliśmy z materiałów zamieszczonych przez uczestników Programu na stronie internetowej www.pamiec.fodz.pl oraz na portalach szkół, a także z artykułów prasy lokalnej opisujących działania młodzieży w ramach programu „Przywróćmy Pamięć”. Opisy te zawierają liczne cytaty z wypowiedzi uczniów. Ciekawych i wartościowych projektów jest więcej niż mogliśmy zamieścić w tej publikacji. Dziękujemy wszystkim zaangażowanym młodym ludziom oraz ich nauczycielom za zapał, chęci i pracę. Zachęcamy do dalszego odkrywania historii swoich miejscowości.

Zapraszamy do lektury „Dobrych Praktyk programu edukacyjnego „Przywróćmy Pamięć” 2007/2008”!

Monika Krawczyk
Dyrektor Generalny

Pamięć w sztuce

Pamięć w sztuce jest to ścieżka metodyczna obejmująca projekty wykorzystujące **działalność artystyczną jako narzędzie dialogu społecznego**. Praca twórcza młodych ludzi współpracujących z lokalnym środowiskiem artystycznym służy inicjowaniu wspólnotowych wydarzeń artystycznych. Inspiracją dla młodych artystów są własne doświadczenia zdobyte podczas poznawania kultury żydowskiej w swoich miejscowościach. W tym rozumieniu sztuka w przestrzeni publicznej opiera się na działaniach poruszających kwestie różnorodności i wartości uniwersalnych oraz tożsamości.

BYCZYNA woj. opolskie

Byczyna leży na północno-zachodnim krańcu Wyżyny Śląskiej, około 15 kilometrów na północ od Kluczborka.

Uczniowie byczyńskiego Zespołu Szkół Gimnazjalnych, Licealnych i Zawodowych, którzy uczestniczą w programie „Przywróćmy Pamięć” już po raz trzeci, opiekują się cmentarzem żydowskim.

W roku szkolnym 2007/2008 postanowili udokumentować swoją działalność i zorganizowali plener plastyczny i fotograficzny. W realizacji tego zadania udział wzięło 35 osób. Najbardziej zaangażowani byli między innymi: Jacek Puzio, Daniel Całka, Patrycja Kornicka i Angelika Nita. W grudniu 2007 roku

w ramach Kuźni Przedsiębiorczości – projektu realizowanego przez szkołę – uczniowie przedstawili swoje osiągnięcia. Na wystawie zaprezentowano fotografie oraz ryciny, których autorami byli uczestnicy „Przywróćmy Pamięć”. Na uroczysty wernisaż przybył burmistrz Byczyny oraz zaproszeni goście. Było to doniosłe wydarzenie i ogromny sukces uczniów, którzy sami pozyskali fundusze na realizację projektu.

OPOLE woj. opolskie

Historia Opola, jednego z najstarszych miast w Polsce, sięga IX wieku. Co roku odbywa się tu wiele imprez i wydarzeń kulturalnych.

Uczniowie Zespołu Szkół TAK – Szkoły Podstawowej, Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego – od dawna biorą udział w programach związanych z edukacją wielokulturową. W ramach „Przywróćmy Pamięć” zrealizowali projekt „Rabin z Opola”, poświęcony słynnemu niemieckiemu rabinowi z Opola Leo Baeckowi. Na ten cel uczniowie uzyskali dotację od Fundacji Batorego, koordynującej program „Dla Tolerancji”.

W realizację projektu byli zaangażowani uczniowie wszystkich szkół. W styczniu i lutym 2007 r. odbyły się warsztaty historyczne, informatyczne, teatralne oraz fotograficzne zorganizowane przez licealistów. Finał prac nad projektem, który odbył się 13 kwietnia, świętowano wspólnie z nauczycielami, uczniami oraz zaproszonymi gośćmi z Polski i Niemiec.

W trakcie spotkania podsumowującego projekt przedstawiliśmy prezentację dotyczącą biografii Leo Baecka oraz spektakl przygotowany przez szkolną grupę teatralną TAKITEATR. Grupa „Przywróćmy Pamięć” włączyła się w realizację spektaklu. Przedstawiliśmy również prezentację multimedialną, w której zwróciliśmy uwagę na historię opolskiego cmentarza żydowskiego oraz jego obecny stan. Szerzej omówiliśmy też symbolikę nagrobną i inskrypcje, które udało się nam odczytać podczas kilkakrotnych wizyt na cmentarzu. Goście słuchali nas z niekłamaniem zainteresowaniem, zadawali pytania i z tego jesteśmy szczególnie dumni. Oprócz opisanych wyżej działań odbyła się wystawa fotograficzna oraz wystawa plansz o Leo Baecku, które wcześniej przez kilka dni stały na rynku naszego miasta. Uczniowie zorganizowali także happening na ulicy Barlickiego w Opolu, gdzie zainscenizowali modlitwę, wzorując się na słynnej modlitwie Leo Baecka.

Więcej o projekcie można przeczytać na portalach internetowych: www.leobaeck.tak.opole.pl; www.twostreets.itak.pl

RADOM woj. mazowieckie

Radom jest położony nad rzeką Mleczną. Pierwsze wzmianki o osadzie znajdującej się w tym miejscu pochodzą z VIII wieku.

Młodzież z III Liceum Ogólnokształcącego imienia pułkownika Dionizego Czachowskiego w Radomiu angażuje się w działalność na rzecz środowiska lokalnego. Nasz projekt nosi tytuł „Śladami Żydów radomskich”. Celem projektu jest upowszechnianie wiedzy o historii i kulturze żydowskiej, ukazywanie przenikania i wzajemnych związków kultury polskiej i żydowskiej oraz krzewienie tolerancji i idei dialogu kultur. Głównym zadaniem projektu jest sprawowanie opieki nad cmentarzem żydowskim, stanowiącym ważny zabytek kultury żydowskiej w naszym mieście, oraz

promocja w środowisku lokalnym wielokulturowego dziedzictwa Radomia. Radomscy uczniowie w dniach 5-7 czerwca 2008 zorganizowali I Dni Kultury Żydowskiej w Radomiu. Warto wspomnieć, że patronat honorowy sprawowali Naczelny Rabin Polski Michael Schudrich oraz Prezydent Miasta Radomia Andrzej Kosztowniak. Wydarzenie zostało zorganizowane z rozmachem. Wykłady, warsztaty, przedstawienia, kurs tańca żydowskiego czy degustacja potraw koszernych – to tylko nieliczne z wielu atrakcji, jakie przygotowano dla przybyłych gości. Uczniowie zaprezentowali własne prace: plakaty, albumy, gazetki ścienne i foldery. Ponadto przygotowali prezentacje multimedialne, scenki obyczajowe oraz zorganizowali konkursy: „Historia i kultura Żydów”, „Piosenki i pieśni żydowskie”.

W lokalnej prasie – „Gazeta Radom” pojawiły się artykuły o działalności uczniów, które dostępne są także na stronie internetowej programu www.pamiec.fodz.pl. O projekcie możemy przeczytać również na stronie szkoły: www.zlo.czachowski.prv.pl.

GORZÓW WIELKOPOLSKI woj. lubuskie

Gorzów Wielkopolski jest położony nad rzeką Wartą. Od granicy z Niemcami miasto dzieli 53 kilometry.

Uczniowie klasy 1a I Liceum Ogólnokształcącego, poza opieką nad cmentarzem żydowskim podjęli także działania artystyczne. W ramach projektu w naszej szkole zorganizowaliśmy dla wszystkich mieszkańców Gorzowa Wielkopolskiego wystawę pod tytułem „Przywróćmy Pamięć”. Wystawa ta obejmowała zarówno plakaty poświęcone dziejom narodu żydowskiego przed wojną, w czasie jej trwania i po jej zakończeniu, jak i zdjęcia okolicznych cmentarzy żydowskich wykonane przez uczniów. Wszystko to zostało opatrzone fragmentami z dzieł autorów takich jak: Hanna Krall, Tadeusz Borowski czy Adam Mickiewicz.

Więcej informacji o projekcie można znaleźć na stronie internetowej: www.pamiec.fodz.pl

WARSZAWA woj. mazowieckie

Przed II wojną światową Warszawa była największym skupiskiem Żydów w Europie i drugim pod względem wielkości na świecie. To tutaj rozwijało się żydowskie życie kulturalne, które teraz wskrzeszane jest na festiwalu „Warszawa Singera”.

W stołecznym projekcie wzięła udział młodzież z LXXV Liceum Ogólnokształcącego imienia Jana III Sobieskiego. W liceum od 1992 roku prężnie działa chór „Tutti Cantamus”. Obecnie przewodzi mu Pani Izabela Tomaszewska. W swoim bogatym repertuarze uczniowie mają również pieśni żydowskie. Podczas finałowej prezentacji III odsłony programu „Przywróćmy Pamięć”

w czerwcu 2008 roku młodzi artyści zaprezentowali swój wspaniały warsztat muzyczny. Koncert w Synagodze im. Nożyków w Warszawie dostarczył słuchaczom wzruszeń i przeżyć artystycznych.

Z historią chóru oraz jego działalnością można zapoznać się na stronie: www.tutticantamus.sobieski.edu.pl

ZAWIERCIE woj. śląskie

Zawiercie znajduje się u źródeł Warty. Jego wizytówką jest brama wjazdowa usytuowana w kierunku centralnej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej.

Uczniowie z Zespołu Szkół imienia Stanisława Staszica po raz pierwszy uczestniczyli w programie „Przywróćmy Pamięć”, w ramach którego realizowali projekt „Śladami Gwiazdy Dawida”. Celem, jaki wyznaczili sobie młodzi ludzie, było szukanie miejsc związanych z kulturą żydowską i odkrywanie ich historii. *Elementy odtwarzania przeszłości odbywały się poprzez przypomnienie mieszkańcom o znaczeniu Żydów w historii regionu, pokazywaniu śladów ich działalności oraz nauczaniu tolerancji i szacunku dla kultury żydowskiej i innych wyznań. W dniach 28 stycznia – 1 lutego 2008 roku w szkole odbywał się Tydzień Kultury Żydowskiej. Na przerwach uczniowie przy dźwiękach żydowskiej muzyki mogli podziwiać przygotowane przez swoich rówieśników prezentacje.* Bardzo ciekawym i oryginalnym pomysłem był happening, podczas którego **uczniowie malowali graffiti w wybranych miejscach Zawiercia, związanych z kulturą żydowską.** W trakcie akcji młodzież rozdawała mieszkańcom miasta ulotki informacyjne o historii danego miejsca. W sumie powstały 4 graffiti z napisami Cmentarz, Synagoga, Getto.

Wszystkie napisy wykonano na konstrukcjach przenośnych. Wystawa wywarła ogromne wrażenie na mieszkańcach miasta i została

bardzo pozytywnie odebrana. Cały projekt zyskał poparcie środowisk żydowskich. Honorowy patronat nad akcją objął Naczelny Rabin Polski Michael Schudrich oraz Fundacja Or Chaim. W celu przygotowania wystawy szkoła podjęła także współpracę z Prezydentem Miasta Zawiercia oraz Starostwem Powiatowym w Zawierciu.

Więcej o projekcie można przeczytać na stronie internetowej: www.zsasziczawiercie.republika.pl

Usłyszmy historię

Usłyszmy historię – są to projekty wykorzystujące **historię mówioną**. Młodzież przeprowadza wywiady z osobami starszymi w celu zebrania relacji historycznych, świadectw obecności Żydów w danej miejscowości, poznania ciekawych opisów swojego regionu, w tym zabytków żydowskich oraz indywidualnych historii. Rozmowy z osobami starszymi na temat ich doświadczeń są okazją do **pogłębiania świadomości historycznej i nawiązania relacji międzypokoleniowych**.

KNYSZYN woj. podlaskie

Knyszyn uzyskał prawa miejskie w 1568 roku. Nadał je król Zygmunt August, który odwiedził tę miejscowość 19 razy. Pierwsze ślady osadnictwa w tym rejonie pochodzą sprzed 10 tysięcy lat.

Uczniowie z Zespołu Szkół Ogólnokształcących uczestniczyli w pozalekcyjnych anglojęzycznych zajęciach edukacyjnych, których celem było nie tylko doskonalenie języka angielskiego, ale także poznanie lokalnej historii w oparciu o tematykę dotyczącą mniejszości narodowych, kulturowych i religijnych ze szczególnym uwzględnieniem historii mniejszości narodowych zamieszkałych w Knyszynie. *Pracowaliśmy w 5-osobowych zespołach, które samodzielnie dokonały wyboru szczegółowej tematyki do własnych badań i poszukiwań. Poszukiwania prowadziliśmy w literaturze i Internecie, a także podczas zorganizowanych wycieczek i spotkań z udziałem lokalnego historyka oraz samodzielnych penetracji w terenie. Przeprowadziliśmy wywiady, zbieraliśmy relacje, archiwalne zdjęcia i dokumenty od osób starszych (dziadków i sąsiadów).*

W ramach pracy nad projektem uczniowie pisali artykuły, które następnie publikowali na łamach lokalnego miesięcznika, „Nowego Gońca Knyszyńskiego”. Artykuły w polsko-angielskiej wersji językowej bogato ilustrowane zdjęciami zamieszczono także w portalu internetowym www.knyszyn.pl.

PLUSKOWĘSY woj. kujawsko-pomorskie

Pluskowęsy są miejscowością oddaloną od Chełmży o 5 kilometrów.

W projekcie wzięli udział uczniowie z Koła Historycznego „KLIO” z Gimnazjum nr 1, którzy żywo interesują się historią swojego regionu. *Zasadniczym polem naszych zainteresowań jest region – jego kultura, przeszłość, architektura. W kręgu naszych zainteresowań znajduje się tematyka żydowska – przedwojenne dzieje żydowskich mieszkańców Chełmży i okolic.*

Młodzi ludzie przeprowadzali wywiady ze starszymi osobami, które pamiętają czasy wojenne. Rozmowy z paniami Genowefą Dejewską i Henryką Ostrowską oraz z panem Lechem Góreckim były dla uczniów doskonałą okazją do zdobycia wielu cennych informacji nie tylko na temat codziennych zajęć Żydów, ale także do usłyszenia nieznanych opowieści o wojnie. Pan Lech Górecki opowiedział

uczniom o pobycie żydowskich więźniarek w pobliskim Boceniu i Szerokopasie, do których zostały przewiezione z obozu koncentracyjnego w Stutthofie. Młodzież była zaskoczona bardzo dobrą pamięcią swojego rozmówcy, który mimo że w chwili wybuchu wojny miał tylko 8 lat, szczegółowo potrafił opowiedzieć o swoim życiu oraz przekazać wiele ciekawych informacji z życia Żydówek. Zdobytą wiedzę uczniowie chcą podzielić się z innymi: *Zrobiliśmy kilka zdjęć oraz nagraliśmy całą rozmowę. Z tego materiału napiszemy artykuł do naszych regionalnych gazet.*

Nagrania rozmów oraz fotografie zrobione podczas spotkań zostały zamieszczone na stronie internetowej www.pamiec.fodz.pl

Wywiady z mieszkańcami okolicznych miejscowości nie były jedynymi, jakie udało się uczniom przeprowadzić. Młodzi ludzie z dumą opowiadają o niecodziennym spotkaniu z obywatelem Kanady:

Udało nam się nawiązać kontakt z synem Żydówki – więźniarki, która zmarła podczas pobytu na naszym terenie. Pan Policzer mieszka z córką w Kanadzie w Vancouver. W listopadzie przyjechał do Pluskowęs, aby porozmawiać o naszym programie. To dla nas duże zaskoczenie i cenna znajomość. Chcemy ją kontynuować. Poprzez naszego pośrednika, pana Rucińskiego, przekazaliśmy Panu Adamowi i jego córce Anie zdjęcia i film o naszej działalności. Państwo Policzer byli zachwyceni tym, co robimy.

MIEDZNA woj. mazowieckie

Miedzna jest położona niedaleko Węgrowa i Sokołowa Podlaskiego.

Wywiady ze starszymi osobami przeprowadzili także uczniowie Szkoły Podstawowej imienia Tadeusza Kościuszki w Miedznie. Wiele ciekawych informacji o historii miejscowości przekazała dzieciom Pani Henryka Rusjan, która mieszka w Miedznie od urodzenia, czyli od 13 marca 1916 roku. Doskonale pamięta ludzi i wydarzenia sprzed lat. Potrafi ciekawie opowiadać o tym, co działo się kiedyś. Dla Pani Henryki „przeszłość jest terażniejszością”. Równie ważnym wydarzeniem było dla uczniów spotkanie z Panem Stanisławem Ołtuskiem, dzięki któremu poznali losy pewnej Żydówki.

Odkryliśmy niezwykłą historię Beli Nauman – Żydówki ukrywającej się w pobliskich Żeleźnikach u pradiadka jednego z członków naszej grupy. Mimo przerwanej w 1968 roku kontaktu rodzina ma nadzieję, że uda się go nawiązać z Panią Belą lub jej rodziną.

Młodzi tropiciele opowieści są dumni ze swoich działań: *Wiemy więcej na temat Miedzny i jej mieszkańców niż nasi rówieśnicy. Od poprzedniego roku szkolnego nie przestajemy poszukiwać informacji, starych zdjęć. Cały czas zdobywamy nowe, ciekawe wiadomości. **Trochę dziwimy się, że przed nami nikt nie interesował się przedwojenną Miedzną i jej mieszkańcami.** Kiedy idziemy ulicami naszej miejscowości, pamiętamy o przeszłości. Wiemy, gdzie kiedyś mieszkali Żydzi, gdzie były ich sklepy i inne punkty usługowe. Dla mieszkańców Miedzny przygotowaliśmy przedwojenną mapę miejscowości. W lokalnej prasie – Gazecie Węgrowskiej – zamieszczono artykuły o osiągnięciach młodych mieszkańców Miedzny, które dostępne są także na stronie www.wegrowska.booo.pl*

CZĘSTOCHOWA woj. śląskie

Częstochowa leży na granicy trzech wyżyn: Śląskiej, Krakowsko-Częstochowskiej i Woźnicko-Wieluńskiej. Jest głównym ośrodkiem kultu maryjnego. Bywa także nazywana duchową stolicą Polski.

Uczniowie Społecznego Liceum Ogólnokształcącego: Autorskiego Liceum Artystycznego ALA tak uzasadniają swój udział w projekcie: *Szkoła nasza znajduje się na ulicy, która jest jedną z najstarszych w Częstochowie, a przed wojną tętniło tu żydowskie życie. W Częstochowie niewiele osób wie o żydowskim wkładzie w rozwój miasta i jego kultury. Dlatego postanowiliśmy wziąć udział w projekcie „Przywróćmy Pamięć.” Nazwaliśmy nasz projekt „Ocalić od zapomnienia”, bo tym kierujemy się w naszych działaniach. Chcemy ocalić od zapomnienia kulturę, która obecna była w życiu Polski prawdopodobnie od wieku X.*

We wrześniu 2007 roku uczniowie przeprowadzili wywiad z mieszkanką ulicy Nadrzecznej, która pamięta tamtejsze getto. Po spotkaniu przygotowali polsko-angielską prezentację multimedialną streszczającą usłyszane wspomnienia. Zaś w maju 2008 roku podczas wizyty u Pana Konarskiego młodzież dowiedziała się o pomocy, jakiej podczas drugiej wojny światowej jego ojciec

udzielił ośmiorgu Żydom, którym zapewnił schronienie na strychu swojego domu. Za ten akt odwagi pośmiertnie został odznaczony Medalem Sprawiedliwego Wśród Narodów Świata.

OTWOCK woj. mazowieckie

Otwock jest położony 25 kilometrów od Warszawy, na lewym brzegu rzeki Świder, niedaleko jej ujścia do Wisły. Miasto znane jest jako ośrodek letniskowo-uzdrowiskowy.

Uczniowie z Gimnazjum nr 3 imienia Tomasa Morusa w Otwocku przystępując do programu „Przywróćmy Pamięć”, wyznaczyli sobie wspólny cel, którym było *poznanie historii Żydów otwockich, ich kultury oraz współistnienia z mieszkańcami miasta.* Projekt, nad którym pracowali gimnazjaliści, nosił tytuł „Śladami Żydów otwockich”. Uczniowie poszukiwali informacji o dziedzictwie Żydów ze swojej miejscowości w książkach, Internecie oraz w instytucjach takich, jak muzeum i archiwum. Spacerując po otwockich ulicach, odkrywali miejsca związane z historią Żydów. Przeprowadzali także rozmowy z mieszkańcami miasta.

12 maja 2008 roku gościliśmy na naszym spotkaniu otwocczanina, pana Macieja Świerczyńskiego. 86-letni pan Maciej doskonale pamięta czasy, gdy Otwock w większości zamieszkiwała ludność żydowska. Nasz gość opowiadał o zajęciach Żydów, o kontaktach z ludnością polską, życiu codziennym. Poznaliśmy ciekawostki związane z wykonywanym fachem, wyglądem niektórych osób czy dzielnicy żydowskiej. Opowiadał również o czasach wojny, życiu w getcie i jego likwidacji. To spotkanie poszerzyło naszą wiedzę o ważne informacje. Udało się nam również dokończyć historię Żydów otwockich. Opracowaliśmy bowiem czasy II wojny światowej. Dziś już nie ma społeczności żydowskiej w Otwocku. Zebrane przez gimnazjalistów informacje oraz zdjęcia dokumentujące ich pracę zamieszczone zostały na stronie internetowej: www.pamiec.fodz.pl.

SKULSK woj. wielkopolskie

Skulsk jest położony 4 kilometry od południowego krańca jeziora Gopło i około 30 kilometrów na północ od Konina. Od północnego i południowego zachodu miejscowość otaczają dwa piękne jeziora.

Uczniowie Gimnazjum imienia Jana Pawła II przeprowadzili wywiady z mieszkańcami Skulska: z Panią Perkowską, Panem Woźniakowskim, Panem Klonowskim i Panią Kujawską.

*Pamiętam ich wszystkich – mówi Pani Kujawska – żyli biednie, oprócz kilku lepiej sytuowanych rodzin. Pamiętam ich twarze i domy, w których mieszkali. Pamiętam Panią Chaję Lesińską, jak przychodziła do nas po mleko, i jej córkę Libe Malkę. **Pamiętam moją koleżankę ze szkolnej ławy Esterę Sztachelberg. W poniedziałki wymienialiśmy się śniadaniem. Dawała mi swoją chałkę, a ja jej mój chleb.** Nauczyła mnie tańczyć tango, gdy po raz pierwszy poszliśmy razem na zabawę... Pamiętam żonę krawca Lubrańskiego, jak wychodziła na drogę wypatrywać syna, który nie wrócił po kampanii wrześniowej. Pamiętam tę ciepłą lipcową noc w 1940 roku, kiedy wywieziono wszystkich Żydów. Zawsze wywozili ludzi pod osłoną nocy... Spędziłam z innymi tę noc ukryta w zbożu. W miasteczku długo czekały psy, a potem zrobiło się cicho. Po powrocie zobaczyłam, że w Skulsku nie został ani jeden Żyd.*

Uczniowie zebrali wiele dokumentów oraz zdjęć świadczących o przedwojennej historii Skulska i żyjących tam Żydów. *Jesteśmy dumni z tego, że udało nam się dotrzeć do wielu dokumentów na temat żydowskich mieszkańców naszej miejscowości, jak również z tego, że odnaleźliśmy zdjęcia przedstawiające mieszkańców Skulska w okresie międzywojennym.* Materiały zebrane przez uczniów można obejrzeć na stronie: www.pamiec.fodz.pl.

BIAŁYSTOK woj. podlaskie

Białystok jest miastem, w którym od wieków żyli ludzie różnych kultur, wyznań i narodowości.

W projekcie wzięli udział uczniowie VIII Liceum Ogólnokształcącego imienia Króla Kazimierza Wielkiego, którzy podjęli pracę badawczą w Państwowym Archiwum w Białymstoku. Konsekwentnie prowadziło ją 9 osób z kl. I a i I b : Joanna Cieśluk, Krzysztof Gryciuk, Paulina Tenderenda, Ewa Kulesza, Kamila Farhan, Piotr Pawełko, Anna Ryszko, Iwona Nowacka i Kamila Łotko. W sprawozdaniach wojewody z lat 1918-1939 uczniowie poszukiwali informacji dotyczących sytuacji kulturalnej, politycznej i religijnej ludności żydowskiej. Swoje

osiągnięcia opisali w raportach, które następnie przekazali nauczycielowi. Uczniowie są bardzo dumni ze spotkania z Panem Zbigniewem Huzarskim – Sprawiedliwym Wśród Narodów Świata – oraz pracy nad wydaniem broszury dotyczącej historii jego życia.

*W ramach projektu „Przywróćmy Pamięć” nasza grupa przeprowadziła wywiady z panem Zbigniewem Huzarskim, który wraz z rodziną w czasie II wojny światowej ukrywał Żydów. Za swoje zasługi został odznaczony orderem „Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata”. Wszyscy byliśmy pełni podziwu, z jaką dokładnością opisywał nam swój rodzinny dom czy podwórze. Poznaliśmy niesamowitą historię jego rodziny, dowiedzieliśmy się, jak Żydzi z Białegostoku trafili do jego domu i jak wyglądało życie z nimi pod jednym dachem. **Mimo iż spędzaliśmy tam po kilka godzin, spotkania miały nam bardzo szybko, ponieważ opowieści pana Huzarskiego słucha się z wielkim zainteresowaniem i skupieniem.** Poznaliśmy nie tylko historię trzech Żydów, ale również ich kulturę i obyczaje oraz niektóre wydarzenia z II wojny światowej. Była to dla nas świetna lekcja historii.*

Uczniowie z białostockiego Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych nr 1 imienia Komisji Edukacji Narodowej podjęli nieco inne działania.

Uczennice klasy I a Liceum Ogólnokształcącego, Katarzyna Małyszczuk i Marlena Szymczuk, przeprowadziły wśród młodzieży naszej szkoły i mieszkańców Białegostoku ankietę pt.: „Co wiemy o historii Żydów Białegostoku?” Uczniowie przygotowali

również strony internetowe, prezentacje multimedialne oraz plakaty, a także przygotowali wystawę: „Kto ratuje jedno życie, ratuje cały świat... Pomoc ludności żydowskiej pod okupacją niemiecką w województwie białostockim”. Młodzi ludzie są szczególnie dumni z przygotowania publikacji dotyczących życia Żydów na Podlasiu. Swoją wiedzę i przemyślenia ukazali w albumach: „Tragizm II wojny światowej” i „Ludność żydowska Podlasia”.

PIASTÓW woj. mazowieckie

Piastów znajduje się 14 kilometrów od Warszawy. Jego początki sięgają XVI wieku, jednak obecną nazwę przyjęto dopiero w 1926 roku. Miasto swój rozwój zawdzięcza rozbudowie Kolei Żelaznej Warszawsko–Wiedeńskiej.

Swoją udział w programie „Przywróćmy Pamięć” uczniowie z piastowskiego Gimnazjum nr 1 imienia Zbigniewa Gęsickego uzasadniają następująco: *Mieszkają u nas uchodźcy z Kazachstanu, Armenii, Białorusi, Rumunii. Dzieci tych narodowości chodzą do naszych szkół i ciężko jest im znaleźć przyjaciół. Trudno pogodzić się z faktem, że choć w Piastowie nie mieszkają Żydzi, wśród dorosłych i młodzieży utrwalił się stereotyp Żyda nieudacznika i cierpiętnika. Wydaje nam się to bardzo krzywdzące i nieetyczne. Chcemy zmienić nastawienie niektórych mieszkańców Piastowa do osób innych narodowości.* Uczniowie przeprowadzili badania dotyczące związków narodu żydowskiego z historią miejscowości. Poszukiwali miejsc, w których zachowały się ślady obecności Żydów oraz tropili opowieści o żydowskich mieszkańcach Piastowa.

*O jednej takiej rodzinie dowiadujemy się ze wspomnień pani Joanny Olczak-Ronikier, autorki biograficznych wspomnień „W ogrodzie pamięci”. **Pani Joanna z mamą i babcią ukrywały się w domu pani Janiny Grabowskiej i jej córki, Ireny przy ulicy Reja 17.***

Pani Irena Grabowska była kurierem „Zagrody” – Oddziału Łączności Zagranicznej Komendy Głównej AK, zajmowała się m.in. szukaniem schronienia dla uciekinierów, organizowaniem broni i żywności. 7 marca 1944 roku została aresztowana na Pawiaku, a 26 kwietnia 1944 roku po ciężkim śledztwie rozstrzelano ją. Po latach otrzymała medal Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata. Uczniowie postarali się o udostępnienie dokumentów dotyczących Pani Ireny przez Muzeum Niepodległości.

Przeprowadziliśmy też wywiad z Panią Żbikowską i opracowaliśmy go. Pani Żbikowska w chwili wybuchu wojny miała 6 lat. Opowiadała nam wiele ciekawych historii i anegdot, a dzięki nim bardzo dużo dowiedzieliśmy się o życiu i kulturze Żydów zamieszkujących Piastów w przeszłości. Efektem pracy uczniów była gazetka ścienna w szkole. Młodzi mieszkańcy Piastowa już zapowiedzieli swoje uczestnictwo w kolejnych odsłonach „Przywróćmy Pamięć”. Planują zredagowanie broszur oraz przygotowanie albumów zawierających gromadzone przez nich historie i anegdoty.

Uczymy się od siebie nawzajem

Uczymy się od siebie nawzajem – są to projekty, których podstawę stanowi **edukacja rówieśnicza**. Uczniowie dzielą się zdobytą wiedzą na temat kultury żydowskiej, historii i wielokulturowości z rówieśnikami oraz młodszymi dziećmi w swoich szkołach. Szukają też kontaktu z osobami z odmiennych środowisk. Młodzi ludzie budują w ten sposób więzi oparte na świadomości wspólnego dziedzictwa kulturowego.

CZERWIONKA-LESZCZYNY woj. śląskie

Czerwionka–Leszczyzny to jedno ze śląskich miast wyróżniające się pod względem podziału administracyjnego. Miasto składa się z dwóch mniejszych miasteczek – Czerwionki i Leszczyn, oraz dwóch dużych wsi – Czuchowa i Dębieńska.

Młodzież z Gimnazjum nr 4 z Zespołu Szkół nr 3 realizuje długofalowy projekt „Śląsk jako miejsce przenikania się trzech konfesji: katolicyzmu, wyznania ewangelicko-augsburskiego i judaizmu”. Efekty pracy uczniów zaprezentowano na stronie internetowej: www.zydzigornyslaskwq.republika.pl

Młodzież brała udział w różnych zajęciach poszerzających wiedzę o kulturze żydowskiej. We wrześniu 2007 roku uczniowie uczestniczyli w warsztatach tańca żydowskiego oraz warsztatach wycinanki żydowskiej. Jednak na nauce ich praca się nie kończy, gdyż w swoich działaniach nastawieni są na edukację rówieśniczą. W październiku 2007 roku uczniowie biorący udział w programie „Przywróćmy Pamięć” zorganizowali spotkania dla innych klas, na których pod kierunkiem Pani Małgorzaty Mazur-Zajac przekazywali zdobytą wiedzę swoim kolegom. Prezentację multimedialną podsumowującą działania młodzieży można obejrzeć na stronie internetowej: www.pamiec.fodz.pl.

MYSŁOWICE woj. śląskie

Mysłowice graniczą od zachodu z Katowicami. Przez miasto przepływają rzeki: Czarna Przemsza, Bolina oraz Rów Kosztowski.

Młodzież z Gimnazjum nr 2 przeprowadziła dla uczniów szkół podstawowych oraz wychowanków przedszkoli warsztaty, na których uczestnicy nie tylko mogli zapoznać się z historią Żydów i kulturą żydowską rozwijającą się w ich mieście, ale także była to okazja do wspólnej zabawy.

*11 marca 2008 roku gościnne progi naszej szkoły przekroczyli uczniowie klas piątych i szóstych szkół podstawowych nr 1, 2 i 9. Tym razem połączyliśmy siły z kołem teatralnym i regionalnymi działającymi w naszej szkole. Współpraca ta zaowocowała spotkaniem poświęconym wielokulturowemu charakterowi Mysłowic. **W czasie gdy***

jedni uczniowie zmagali się ze swoją znajomością gwary i kultury śląskiej, drudzy odkrywali ślady historii i kultury żydowskiej w Mysłowicach. Niektórzy nasi młodszy koledzy i koleżanki wiedzieli o istnieniu cmentarza żydowskiego, ale dziwili się na wiadomość, że niedaleko Urzędu Miasta do pierwszych dni września 1939 r. stała przepiękna synagoga. Dzięki archiwalnym zdjęciom mogli zobaczyć nie tylko te dwa miejsca, ale też inne ślady żydowskiej obecności w naszym mieście. Po kilkunastu minutach wytężonej pracy umysłowej przyszedł czas na rozrywkę. Nasi goście poznali podstawowe kroki żydowskiego tańca i z kieszeniami wypchanymi cukierkami, które wygrali w bączka chanukowego, z uśmiechem na ustach wrócili do swych szkół.

Tydzień później, 18 marca, według tego samego scenariusza, bawili się najmłodszy, 40-osobowa grupa sześciolatek z przedszkola nr 4 i 12. Kolorowali, tańczyli, śmiali się na przedstawieniach i z zacięciem równym grze w totolotka walczyli o cukierki, grając w drajdlę. Każde marcowe spotkanie owocowało zadowolonymi minami uczestników. Cieszymy się, że udało się nam zaangażować w dialog międzykulturowy tylu młodych ludzi nie tylko z naszej szkoły, ale też innych myśłowickich szkół.

ŁĘCZNA woj. lubelskie

Pierwsze wzmianki o Łęcznej pochodzą z połowy XIII wieku. Atrakcyjne usytuowanie geograficzne miasta sprawia, że jest ono doskonałym miejscem, z którego bez problemu można dojechać w każdy rejon Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego, zwanego krainą 68 jezior.

Młodzież z I Liceum Ogólnokształcącego im. J. Zamoyskiego z Zespołu Szkół nr 1 tak pisze o swoim projekcie: *Nasz projekt realizujemy w ramach zajęć koła kultury żydowskiej, które powstało z inicjatywy nauczyciela historii, pani Marzeny Niedźwiadek. Jest nas 20 osób. Pozyskujemy informacje dotyczące społeczności żydowskiej w Łęcznej. Rozpoczęliśmy również współpracę z organizacją Amnesty International propagującą ideę tolerancji i wielokulturowości.*

Młodzież przeprowadziła warsztaty o tolerancji dla członków koła oraz uczniów z innych klas. Więcej o projekcie można przeczytać na stronie internetowej www.pamiec.fodz.pl.

IWIERZYCE woj. podkarpackie

Iwierzyce znajdują się około 20 km na zachód od Rzeszowa. Historia miejscowości sięga XIV wieku.

Uczniowie Gimnazjum imienia Jana Pawła II przeprowadzili lekcje dla swoich kolegów i koleżanek: *W III Międzynarodowym Dniu Pamięci o Holokauście przeprowadziliśmy w 5 klasach specjalne lekcje ukazujące tamte tragiczne dni dla narodu żydowskiego. Wyjaśniliśmy, na czym polegał Holokaust i jakie było jego podłoże. Ukazaliśmy historię zakładania gett i sposoby ich funkcjonowania. Osobne miejsce poświęciliśmy obozom koncentracyjnym. Uczniowie byli bardzo poruszeni. Zadawali nam pytania. Do naszej prezentacji wykorzystaliśmy zrealizowane przez nas w ubiegłym roku filmy. **Widzimy duże możliwości pracy taką metodą, bo w małej grupie łatwiej o skupienie i uwagę.** W planach gimnazjalistów są również imprezy o charakterze kulturalnym, między innymi Tydzień Kultury Żydowskiej. Zachęceni udanymi przedsięwzięciami chcą korzystać z różnych metod prezentowania wiedzy – multimediami, filmów i Internetu.*

WROCŁAW woj. dolnośląskie

Wrocław jest historyczną stolicą Dolnego Śląska. Jedną z jego atrakcji turystycznych jest Dzielnica Czterech Świątyń mieszcząca się na Starym Mieście, w której w bliskim sąsiedztwie znajdują się cztery świątynie różnych wyznań: prawosławna cerkiew, kościół katolicki i protestancki oraz synagoga.

Młodzież z Gimnazjum nr 7 prowadzi szerokie działania ogólnoszkolne zainicjowane przez samorząd szkolny, zwany Rządem Rzeczpospolitej Szkolnej, oraz redakcją gazetki szkolnej – „Siódmy Wymiar”. Włączamy uczniów do dyskusji na temat akceptacji, szacunku dla drugiego człowieka. Poza tym uczymy siebie i innych odpowiedzialności za słowa i czyny. Pod

patronatem Rządu Rzeczpospolitej Szkolnej uczniowie zorganizowali bardzo ciekawe wydarzenia kulturalne. Poniżej przedstawiamy fragmenty artykułów z gazetki szkolnej, omawiające pokrótce działania uczniów:

8 listopada 2007 r. przedstawiciele Rządu, redakcji „Siódmego Wymiaru” oraz wszyscy chętni uczestniczyli w niezwykłym wydarzeniu – DNIU WZAJEMNEGO SZACUNKU. Idea dnia ściśle związana jest z losami Żydów europejskich w XX wieku, głównie z Holocaustem. 6 i 7 marca 2008 r. w ramach projektu „Losy Żydów we Wrocławiu” odbyły się Dni Kultury Żydowskiej, czyli spotkanie z historią, tradycją, religią, literaturą, sztuką oraz kuchnią żydowską. W czwartek (6 marca) od rana uczniowie klas I i II zwiedzali wystawy przygotowane przez szkolne partie. „Zdrowa 7” zaprosiła zwiedzających na degustację kosztownych potraw, Partia Niezależnych Pisarzy i Poetów zachęcała do lektury przygotowanych samodzielnie tomików poetyckich, między innymi Juliana Tuwima, Bolesława Leśmiana i Antoniego Słonimskiego. Prezentację obrazów Marca Chagalla, które posłużyły jako ilustracja do słów piosenek oraz pieśni nawiązujących do dramatycznego losu narodu żydowskiego, przygotowała Partia Miusic Life. Najbogatsza w ekspozycję i treść wystawa w Sali Tradycji przygotowana została przez uczniów z III c.

Młodzi liderzy regionów

Młodzi liderzy regionów – są to projekty **działań obywatelskich**. Młodzi ludzie nawiązują partnerstwa lokalne w celu stworzenia strategii na rzecz promocji swoich miejscowości. We współpracy z lokalnymi organizacjami, mediami i władzami uczniowie podejmują konkretne działania, aby jak najszerzej przypominać o lokalnej historii i o potrzebie ochrony jej zabytków.

RADOMSKO woj. łódzkie

Radomsko jest położone nad rzeką Radomką. Znajduje się na granicy trzech regionów: Małopolski, Wielkopolski i Śląska.

Młodzież z Zespołu Szkolno-Gimnazjalnego nr 7 jest bardzo zaangażowana w przywracanie pamięci o kulturze żydowskiej w swoim mieście. Uczniowie przeprowadzili cykl spotkań dotyczących historii i kultury Żydów w Polsce, mniejszości narodowych, tolerancji, stereotypów i praw człowieka. Młodzi ludzie współpracują z Urzędem Miasta Radomska przy tworzeniu ścieżki historyczno-dydaktycznej „Śladami radomszczańskich Żydów”, a także aktywnie udzielają się przy organizacji wrześniowych Dni Kultury Żydowskiej w swoim mieście. Planują przygotowanie wystawy, spektakli oraz projekcje filmów o kulturze żydowskiej w regionie Radomska.

WYSOKIE MAZOWIECKIE woj. podlaskie

Wysokie Mazowieckie znajduje się 10 km od granicy z Mazowszem.

Uczniowie Centrum Kształcenia Zawodowego od 2006 roku aktywnie uczestniczą w programie „Przywróćmy Pamięć”. *Czujemy moralny obowiązek przypomnienia mieszkańcom Wysokiego Mazowieckiego o przedstawicielach różnych kultur i religii, którzy w przeszłości tworzyli niezwykły i niepowtarzalny klimat naszego miasta. Nasz projekt nazywa się „PAMIĘĆ JEST WSZYSTKIM”.*

Propagujemy zdobytą wiedzę wśród społeczności naszej szkoły oraz miasta, systematycznie zamieszczając artykuły w lokalnej gazecie „ECHO WYSOKIEGO”. Na stronie internetowej www.pamiec.fodz.pl możemy znaleźć artykuły zawierające rela-

cje świadków historii zebrane przez młodych mieszkańców Wysokiego Mazowieckiego: „Świadkowie mówią...” część 1 i 2; „Echo kampanii wrześniowej 1939 r. w Wysokiem Mazowieckiem”.

RZESZÓW woj. podkarpackie

Rzeszów uzyskał prawa miejskie od króla Kazimierza Wielkiego w 1354 roku. Miasto leży nad rzeką Wisłok na pograniczu Pogórza Karpackiego i Kotliny Sandomierskiej.

Uczniowie Gimnazjum nr 9 imienia świętej Królowej Jadwigi mówią: *Znacie może pojęcie Mojżeszów? A może słyszeliście o II Jerozolimie? To o naszym mieście, które jeszcze przed II wojną światową było w znacznej części zamieszkane przez Żydów. Dzisiaj ich już nie ma, ale zostały po nich ślady: bożnice, kirkut. Są one dobrze utrzymane przez władze miasta. Ale są też inne ślady... Stanowią one treść naszej pracy w ramach projektu.*

Gimnazjaliści korzystali z każdej zaofiarowanej im pomocy. Nawiązali kontakty z osobami, które w zebranych przez nich materiałach rozpoznały znane im obiekty i miejsca i mogły poprowadzić ich w dalszym odszukiwaniu śladów narodu żydowskiego w Rzeszowie. Uczniowie mogą poszczycić się już kilkoma sukcesami: **Razem z naszym nauczycielem znaleźliśmy pozostałości macew w jednym krawężniku** – mówią Zuzanna Roszka i Dawid Ogonowski. („Nowiny” 14.11.2007) **Swoim odkryciem młodzież podzieliła się z dziennikarką lokalnego dziennika „Nowiny”, aby poprzez media zainteresować tą sprawą władze miasta.** Artykuł omawiający dokonania uczniów dostępny jest na stronie internetowej www.pamiec.fodz.pl.

ŁÓDŹ woj. łódzkie

Jedną z największych atrakcji kulturalnych Łodzi jest Festiwal Dialogu Czterech Kultur, który ma na celu nawiązanie do czasów, kiedy kultury: polska, żydowska, niemiecka i rosyjska współtworzyły historię miasta.

Uczniowie z Publicznego Gimnazjum nr 26 imienia Mikołaja Reja zorganizowali w szkole wystawę pod tytułem „115 lat Cmentarza Żydowskiego w Łodzi” połączoną z aukcją prac plastycznych pani Barbary Dałek. Dochód z aukcji przeznaczony został na renowację zabytkowych nagrobków na cmentarzu żydowskim w Łodzi.

Przy realizacji projektu młodzież nawiązała współpracę z fundacjami działającymi na terenie Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Łodzi oraz z Pałacem Młodzieży. Na otwarcie wystawy uczniowie zaprosili władze oświatowe, przedstawiciele Gminy Wyznaniowej Żydowskiej, mediów, uczniów, rodziców, nauczycieli, także z okolicznych szkół. Wydarzenie to zostało zrelacjonowane przez „Dziennik Łódzki”.

KIELCE woj. świętokrzyskie

Kielce położone są u podnóża Gór Świętokrzyskich, przepływa przez nie rzeka Silnica.

Młodzież z Zespołu Szkół Ogólnokształcących Integracyjnych nr 4 już po raz drugi wzięła udział w „Przywróćmy Pamięć”. W roku szkolnym 2007/2008 uczniowie skupili się na zebraniu wiadomości dotyczących różnych kultur współistniejących i rozwijających się w Kielcach w przeszłości. Zdobytą wiedzę uczniowie przybliżali mieszkańcom swojego miasta. *W tym roku szkolnym zajęliśmy się pogłębieniem wiedzy o wielokulturowej historii naszego miasta z uwzględnieniem historii kieleckich Żydów. W oparciu o materiały z Archiwum w Kielcach opracowaliśmy historię szkolnictwa żydowskiego i organizacji młodzieżowych działających w naszym mieście.*

Asia Król zajęła się następującą tematyką: *Tematem mojej kilkutygodniowej pracy w archiwum są: budżety, sprawy majątkowe i statystyka żydowskich gmin wyznaniowych w Kielcach z 1934 roku oraz egzaminy dla kandydatów na rabinów w Kielcach,*

również z 1934 roku. Natomiast Maya Samek opracowywała dokumenty dotyczące żydowskiej organizacji skautowskiej „HASZOMER – HACAIR”. Większość przeczytanych dokumentów dotyczy próśb o zalegalizowanie tej organizacji. W dokumentach są też ślady tego, że były plany zorganizowania obozów dla młodzieży żydowskiej w Pińczowie. Niestety, władze często nie reagowały na te prośby albo odmawiały legalizacji „HASZOMER – HACAIR”. Organizacja jednak nie poddawała się i organizowała dla swojej młodzieży obozy. Sprawozdania i dokumenty, owoce współpracy uczniów z Archiwum Państwowym w Kielcach, zamieszczone są na stronie internetowej www.pamiec.fodz.pl.

PIŃCZÓW woj. świętokrzyskie

Pińczów leży nad rzeką Nidą, w odległości 39 km od Kielc.

W 2006 roku uczniowie Gimnazjum nr 2 podjęli współpracę z Towarzystwem Przyjaciół Ponidzia i Muzeum Regionalnym w Pińczowie, realizując program edukacyjny dotyczący kultury żydowskiej.

Od tamtej pory młodzież aktywnie współpracowała z Muzeum. Oto ostatni z projektów realizowany w ramach programu „Przywróćmy Pamięć”: *Celem naszego projektu pt. „Ożywiemy wspomnienia” jest poznanie i przywrócenie pamięci o wielokulturowości naszego miasta, ze szczególnym ukierunkowaniem na historię żydowską.* Jednym z osiągnięć uczniów było przedstawienie teatralne pod

tytułem „Nitki pamięci”. Do przedstawienia młodzież przygotowywała Luba Zarembińska, reżyser Ośrodka „Stacja Szamocin”. Wystąpili uczniowie Gimnazjum Nr 2, Liceum Ogólnokształcącego w Pińczowie i członkowie Towarzystwa Przyjaciół Ponidzia. Inscenizacje przedwojennego życia Pińczowa, w którym splatały się ze sobą dwie tradycje: chrześcijańska i żydowska, pieśni żydowskie oraz recytacje zostały zaprezentowane mieszkańcom oraz przedstawicielom władz samorządowych Pińczowa. Występ został zrelacjonowany na łamach lokalnego czasopisma „Głosu Pińczowskiego”.

Opieka nad cmentarzami i pomnikami

Opieka nad cmentarzami i pomnikami jest istotnym elementem przywracania pamięci o żydowskich mieszkańcach Polski. Cmentarze często są zarośnięte i częściowo lub zupełnie zniszczone. Pamięć o pochowanych tam osobach i dbanie o miejsca spoczynku uczy postaw tolerancji i otwartości na innych, wzmacnia zainteresowanie kulturą. Również pomniki, aby mogły spełniać swoją rolę, wymagają stałej opieki. Takich zadań podejmuje się wielu młodych ludzi uczestniczących w programie „Przywróćmy Pamięć”.

BIŁGORAJ woj. lubelskie

Biłgoraj leży niedaleko Zamościa, nad rzeką Białą Ładą.

Pochodzimy z regionu, w którym przed II wojną światową mieszkało więcej Żydów niż Polaków. – mówią uczniowie z Zespołu Szkół Leśnych biorący udział w programie – W Biłgoraju spędził kilka lat (od 1917 do 1921 roku) Isaac Bashevis Singer. Jest to rodzinne miasto jego matki. Młodzież objęła swoją opieką lokalny cmentarz przy ulicy Lubelskiej, na którym zajęła się oczyszczaniem macew.

Jest nas 12 osób. W listopadzie 2007 roku nasza grupa uprzątnęła bardzo zaniedbany cmentarz. Skupiliśmy się głównie na samych kamieniach nagrobnych porośniętych mchem i obsypanych liśćmi. Od mieszkańców naszego miasta dowiedzieliśmy się, że część tych kamieni została przeniesiona na cmentarz z innej części miasta. Ów zaniedbany cmentarz porośnięty jest chaszczami

i drzewami prawdopodobnie przeznaczonymi do wycięcia. Na kolejne prace porządkowe na cmentarzu, kontynuowane wiosną, uczniowie wybrali się zaopatrzeni w odpowiednie narzędzia. Chcemy pokazać, że potrafimy dbać o zabytki kultury żydowskiej w naszym mieście. Ponadto, realizując projekt, pogłębiamy swoje wiadomości na temat życia tutaj żyjących Żydów, a jak wiadomo, wiedza pozwala stać się ludziom tolerancyjnymi wobec innych kultur i zachowań.

CHEŁM woj. lubelskie

Chełm położony jest nad rzeką Uherką, 25 kilometrów od granicy z Ukrainą. Przed II wojną światową miasto było terenem współistnienia 3 kultur: polskiej, ukraińskiej i żydowskiej.

Uczniowie Zespołu Szkół Ogólnokształcących nr 6 już od kilku lat opiekują się cmentarzem żydowskim.

Po raz kolejny uczestniczyliśmy w akcji sprzątnięcia cmentarza żydowskiego w Chelmie, realizowanej w ramach programu edukacyjnego „Przywróćmy Pamięć”. W pracach przeprowadzonych 18 września 2007 roku uczestniczyła klasa III A, pod opieką nauczyciela historii Zbigniewa Lubaszewskiego. Młodzież pomagała pracownikom miejskich służb porządkowych, oczyszczając cmentarz ze śmieci i ściętej trawy.

DEBRZNO woj. pomorskie

Debrzno leży zaledwie kilka kilometrów od granicy z województwem wielkopolskim.

Działania na rzecz przywracania pamięci o żydowskich mieszkańcach swojej miejscowości podjęli gimnazjaliści z Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego, którzy już od 2004 roku opiekują się zaniedbanym i zapomnianym cmentarzem. Jak mówią sami uczniowie, dzięki tej pracy ponownie odnajdują swoje miejsce w społeczeństwie. To, co początkowo traktowali jako wymóg stawiany im przez wychowawców, z czasem przerodziło się w ich pasję. A wszystko zaczęło się przez przypadek...

Podczas spaceru po okolicach Debrzna odnaleźliśmy w lesie nad rzeczką Debrzynką wystające z ziemi tablice. Po oględzinach okazało się, że są to groby, a wystające z ziemi tablice, to świetnie zachowane macewy. Dowiedzieliśmy się, że pochowani tam byli debrznianie wyznania mojżeszowego. Wraz z opiekunami wyjaśniliśmy możliwość ingerencji w tym miejscu. W efekcie wykarczowaliśmy krzaki, usunęliśmy zielsko i trawę. – **Co? złota tam szukacie? – pytali ludzie, gdy wykopywaliśmy z ziemi brudne macewy.** Dziś regularnie porządkujemy i odwiedzamy to ważne dla nas miejsce.

KOCK woj. lubelskie

Kock jest położony na pograniczu Pradoliny Wieprza i Równiny Łukowskiej. Pierwsze informacje o osadzie pochodzą z X wieku.

Uczniowie Gimnazjum z Zespołu Szkół w Kocku już kolejny rok opiekują się cmentarzem żydowskim, a w roku szkolnym 2007/2008 objęli swoją opieką również niesprzątnięty od wielu lat pomnik Berka Joselewicza. **Ale – jak wspominają uczniowie – najciekawszym i najgłośniejszym naszym działaniem w 1 semestrze roku szkolnego 2007/2008 było odnajdywanie macew, które zniknęły z kockiego cmentarza w czasie wojny i po niej. **Udało nam się odnaleźć 5 zniszczonych macew, które wróciły na swoje miejsce.** O naszych sukcesach informowały lokalne dzienniki i radio!**

Poniżej znajdują się fragmenty artykułu z Dziennika Wschodniego. Całość można przeczytać na stronie www.dziennikwschodni.pl.

Na kockim kirkucie najważniejszy jest grób cadyka Menachema Mendela. Przy grobie rosną trzy drzewa. Pod drzewami stoją oselki. Oselki wcześniej były macewami pobożnych Żydów. Najpierw Niemcy kazali je wywozić furmankami, gdzie szły na utwardzenie drogi. Potem Polacy je z ziemi wybierali i przerabiali na oselki w kształcie koła. Idziemy na podwórko Antoniego Nakoniecznego. Siadamy w izbie. Antoni opowiada o szwagrze, który woził macewy Niemcom. [...] Jedna mu spadła. Potem po nią wrócił i przywiózł tu. Zaraz panu pokażę – mówi. Zanim pójdziesz, pokażuje na widok za płotem. Prowadzi pod płot. A tu oparte o sztachety koło z hebrajskim napisem. Kolejna oselka. Razem z Dianą Czarną, wnuczką Antoniego i Pawłem Szczotką zabieramy oselkę na kirkut. Układamy koło tych, które już leżą pod wysokimi drzewami. Znów są na miejscu. Uczniowie planują dalsze poszukiwania zaginionych macew oraz chcą nawiązać bliższą współpracę z Komisją Rabiniczną, aby jeszcze lepiej opiekować się cmentarzem.

WASILKÓW woj. podlaskie

Tereny gminy Wasilków od południa graniczą z Białymstokiem. Historia miasta sięga X wieku.

Uczniowie Gimnazjum imienia księdza Wacława Rabczyńskiego zrealizowali projekt obejmujący kilka ścieżek metodycznych. Zorganizowali festiwal kultury żydowskiej, odbywali wycieczki, podczas których zapoznawali się z wielokulturową historią regionu, oraz podjęli prace porządkowe na cmentarzu żydowskim polegające na oczyszczaniu macew. Młodzież poszerzała swoją wiedzę o tradycjach żydowskich związanych z pochówkiem.

WSCHOWA woj. lubuskie

Wschowa znajduje się na pograniczu Wielkopolski i Dolnego Śląska. Jej powstanie datuje się na pierwszą połowę XII wieku.

Uczniowie Zespołu Szkół imienia Stanisława Staszica nazwani przez lokalną gazetę, „Słowo Ziemi Wschowskiej”, „młodymi gniewnymi” postanowili spopularyzować historię miejscowego cmentarza żydowskiego i przywrócić mu należny szacunek. Pierwszym krokiem podjętym w tym kierunku było zlikwidowanie znajdującego się na jego terenie nielegalnego placu zabaw.

*Zaopatrzeni w odpowiednie narzędzia od pana woźnego oraz sprzęt wypożyczony z Muzeum Ziemi Wschowskiej, w wózki i napoje chłodzące, w odpowiednich strojach ruszyliśmy na cmentarz. Zebraliśmy śmieci, suche liście i gałęzie. **Rozebraliśmy bramkę do piłki nożnej i dzięki temu cmentarz nie wygląda już jak boisko piłkarskie.** Zlikwidowaliśmy także trzy pagórki usypane przez miłośników rowerowych crossów. We wnętrzu pagórków kryły się prawdziwe skarby: fragmenty muru i jeden mały kawałek macewy z inskrypcją. Oddaliśmy go do Lapidarium Rzeźby Nagrobnej z myślą, że kiedyś może posłużyć do jakiejś ekspozycji na terenie cmentarza. Mielśmy poczucie robienia czegoś właściwego i pożytecznego. Można powiedzieć, że od tego dnia realnie objęliśmy patronat nad cmentarzem. Wierzmy, że naszymi działaniami PRZYWRÓCIMY PAMIĘĆ I TO NIE TYLKO O CMENARZU.*

Ze szczegółowym opisem projektu uczniów oraz artykułem zamieszczonym w „Słowie Ziemi Wschowskiej” można zapoznać się na stronie www.pamiec.fodz.pl.

USTRZYKI DOLNE woj. podkarpackie

Ustrzyki Dolne są stolicą Bieszczad, a jednocześnie najdalej wysuniętym na południowy wschód miastem w Polsce.

Gimnazjaliści z Zespołu Szkół Publicznych nr 1 współpracując z Ustrzyckim Stowarzyszeniem Turystycznym „Bieszczady”, zaopiekowali się niewielkim cmentarzem żydowskim. *Było to miejsce całkowicie zaniedbane – wspominają uczniowie – dostępne tylko w okresie wczesnej wiosny i późnej jesieni – zupełnie zarośnięte chwastami, trawą i krzewami. **Z pozostawianych tam śmieci, butelek i puszek, oraz śladów palenia ognisk wnioskowaliśmy, że cmentarz odwiedzany był głównie w celach „biesiadnych”. Na pięknym modrzewiu dzieci zbudowały sobie domek, traktując teren cmentarza jako atrakcyjny, dziki plac zabaw.** Nie dostrzeżliśmy natomiast aktów wandalizmu, umyślnego niszczenia nagrobków.*

Prace porządkowe na cmentarzu uczniowie podjęli zgodnie z wytycznymi Komisji Rabinicznej. Razem ze Stowarzyszeniem oczyścili teren z nieczystości oraz zinwentaryzowali 237 macew z ponad 300 zachowanych nagrobków.

Oznakowano także trasę na cmentarz żydowski, na którym po zakończeniu prac ustawiono tablicę informacyjną w trzech językach, oraz zorganizowano wystawę fotograficzną, podczas której uczniowie oprowadzali rówieśników, opowiadając o zdjęciach zgromadzonych na wystawie i historii Żydów z ich regionu. Działania podjęte przez uczniów nie ograniczały się jedynie do wykonania prac porządkowych. Po pracy fizycznej przyszedł czas na wysiłek umysłowy, do którego przygotował uczniów wykład poświęcony symbolice nagrobków żydowskich. Ze sfotografowanych steli nagrobnych gimnazjaliści uczyli się odczytywać napisy. Zdobytą wiedzę uczniowie chcą się dzielić z rówieśnikami. Planują zapraszać do Ustrzyk młodzież z podkarpackich szkół biorących udział w „Przywróćmy Pamięć” i oprowadzać trasą żydowskich zabytków w ich mieście.

Upamiętnianie miejsc

Upamiętnianie miejsc. Wiele zabytków kultury żydowskiej zostało zupełnie zniszczonych, nie ma po nich już śladu. Aby jednak nie zaginęła pamięć o ludziach i wydarzeniach stanowiących o historii danego miejsca, zachęcamy młodzież do odszukiwania takich miejsc i angażowania się w ich upamiętnianie. Stawianie tablic pamiątkowych i pomników połączone z aktywnym odkrywaniem historii swojej miejscowości jest bardzo istotne dla zachowania Pamięci o przeszłości.

LUBACZÓW woj. podkarpackie

Historia Lubaczowa, miasta leżącego niedaleko granicy polsko-ukraińskiej, sięga XII wieku. Najstarsze dzielnice leżą między rzekami Sołtawą a Lubaczówką, która jest dopływem Sanu.

Młodzież z Publicznego Gimnazjum nr 1 zaangażowała się w działania na rzecz odsłonięcia pomnika upamiętniającego Ofiary Holokaustu na tzw. Polu Plebańskim pod Dachnowem. **To ważne wydarzenie mogło mieć miejsce dzięki młodym ludziom, którzy współpracując ze starszymi mieszkańcami, odnaleźli zapomniane mogiły.** 8 stycznia 2008 r. w Lubaczowie miała miejsce inauguracja obchodów 65. rocznicy likwidacji lubaczowskiego getta. Na zaproszenie Towarzystwa Miłośników Ziemi Lubaczowskiej przybył między innymi Edgar Gluck - Naczelny Rabin Galicji z Nowego Jorku. Podczas spotkania w Starostwie Powiatowym w Lubaczowie pod przewodnictwem Janusza Mazura, kustosa Muzeum Kresów, omówiono przebieg prac nad budową pomnika upamiętniającego Ofiary Holokaustu na tzw. Polu Plebańskim pod Dachnowem. Po południu w Miejskim Domu Kultury w Lubaczowie uczestnicy spotkania obejrzeli inscenizację tradycji żydowskich w wykonaniu młodzieży Gimnazjum nr 1 w Lubaczowie przygotowaną pod kierunkiem Zenona Swatka, kustosa Muzeum

Kresów oraz multimedialną prezentację wspomnień o lubaczowskich Żydach. Uroczyste odsłonięcie pomnika odbyło się 27 maja 2008 r. Głównym zadaniem, jakie wyznaczili sobie gimnazjaliści, jest otoczenie opieką tego miejsca. O swoich dotychczasowych osiągnięciach i przygotowaniach do majowych uroczystości Uuzniowie opowiadali w mediach.

CZŁUCHÓW woj. pomorskie

Człuchów jest miastem położonym niedaleko Słupska. Leży na Pojezierzu Krajeńskim pomiędzy czterema jeziorami: Jeziorem Urzędowym, Miejskim Małym, Miejskim Dużym i największym: Rychnowskim.

Uczniowie z Gimnazjum nr 1 wraz ze swoją nauczycielką, panią Katarzyną Kordykiewicz, sfinalizowali dwuletnie działania w przywracaniu pamięci o lokalnej społeczności żydowskiej odsłonięciem tablicy upamiętniającej byłą cmentarz żydowski w Człuchowie. Tablica została przygotowana dzięki współpracy Fundacji Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego z władzami miasta, które sfinansowały prace kamieniarskie. Umieszczono na niej napis w czterech językach: polskim, niemieckim, angielskim i hebrajskim:

„Pamięci Żydów Człuchowskich pochowanych na tym cmentarzu.

Cześć ich błogosławionej pamięci.

Mieszkańcy Człuchowa.

Listopad 2007”

Poszukiwanie materiałów źródłowych na temat człuchowskich Żydów, poznawanie ich życia, obyczajów, kultury i religii było ciekawą lekcją nie tylko historii, ale i tolerancji. Uroczystość odbyła się 5 grudnia 2007 roku. Wzięli w niej udział przedstawiciele władz miasta, dyrekcja szkoły, nauczyciele i uczniowie Gimnazjum,

dyrektorzy instytucji kulturalnych oraz zaproszeni goście. Odsłonięcia tablicy dokonała przewodnicząca Rady Miasta Człuchowa, pani Maria Danuta Kordykiewicz.

Po odsłonięciu tablicy zaproszeni goście przeszli do szkoły, gdzie pan Wiktor Zybajło, prezes Towarzystwa Miłośników Ziemi Człuchowskiej opowiedział o historii człuchowskich Żydów. Po wykładzie goście mogli obejrzeć widowisko przygotowane przez uczniów pod okiem pani Styczeń i pana Kamińskiego, na którym pokazano, jak Żydzi po raz kolejny w historii stali się narodem wygnanym. Uroczystość zakończyła wystawa pod tytułem „Kultura żydowska”.

KAMIEŃ KRAJEŃSKI woj. kujawsko-pomorskie

Kamień Krajeński to miasto położone niedaleko Bydgoszczy, między dwoma jeziorami Mochel i Brzuchowo. Przed wojną była tu synagoga, kościół ewangelicki i kościół katolicki, który jako jedyny pozostał do dzisiejszych czasów.

Trzy wyznania, trzy miejsca modlitw, trzy cmentarze w tak małej miejscowości – mówią uczniowie Publicznego Gimnazjum imienia Kardynała Stefana Wyszyńskiego, którzy chcą przywrócić lokalnej społeczności pamięć o żydowskich mieszkańcach miasta i ich kulturze. Uczestniczą w warsztatach historycznych, podczas których wytyczają miejsca związane z historią trzech kultur współtworzących przedwojenny pejzaż miasteczka. Gimnazjaliści chcą oznaczać i upamiętniać te miejsca, w których znajdowały się zabytki kultury żydowskiej. Podjęli już pierwsze kroki.

Do lat 60. w naszej miejscowości istniał cmentarz żydowski. Był on usytuowany na terenie nieistniejącej już od czterech lat bazy Gminnej Spółdzielni przy ulicy Chojnickiej. Został on w 1966 roku zlikwidowany (na jego miejscu postawiono halę magazynową). Podczas jego dewastacji znalezione szczątki zostały przeniesione na cmentarz parafialny i tam złożone. Przez 50 lat zapomniano

o nim. Dopiero niedawno odkryliśmy w archiwum bydgoskim dokumenty świadczące o jego istnieniu. Zwróciliśmy się z pisemną prośbą do Komisji Rabinicznej do spraw cmentarzy o wyrażenie zgody na oznaczenie miejsca, w którym zostały złożone szczątki i gdzie znajdował się cmentarz żydowski. Nasza inicjatywa upamiętnienia i oznaczenia terenu spotkała się z aprobatą, o czym świadczy list, który otrzymaliśmy od Naczelnego Rabina Polski Michaela Schudricha.

MUROWANA GOŚLINA woj.wielkopolskie

Murowana Goślina znajduje się 10 kilometrów od Poznania. Leży nad rzeką Trojanka, która dawniej była znana jako Goślinka, Wełnianka oraz Czarna Wełna.

Od 2007 roku program „Przywróćmy Pamięć” realizują dwie goślińskie szkoły: Gimnazjum nr 1 i Gimnazjum nr 2. Owocem działań uczniów było odsłonięcie 7 sierpnia 2008 r. dwóch tablic upamiętniających przedwojenną społeczność żydowską

i ewangelicką miasta. Był to główny punkt ekumenicznych warsztatów międzynarodowych, które odbyły się w dniach 4-8 sierpnia 2008 roku. Na tablicach znajdują się poniższe teksty:

„Pamięci Żydów Goślińskich pochowanych w tym miejscu. Mieszkańcy”

„W tym miejscu przed II wojną światową był cmentarz ewangelicki. Pokój zmarłym.”

Młodzież z Gimnazjum nr 1 i Gimnazjum nr 2 jest jednym z inicjatorów i współrealizatorów projektu wraz z Komitetem Partnerskim Ziemi Goślińskiej. Sprawozdanie z warsztatów oraz odsłonięcia tablic dostępne jest na stronie internetowej: www.g1mg.republika.com.pl.

SŁUPSK woj. pomorskie

Słupsk jest położony w odległości 18 km od Bałtyku.

W Słupsku w Programie „Przywróćmy Pamięć” uczestniczą uczniowie Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych nr 4. Jeden z nich – Michał Jabłoński, 19-letni uczeń Technikum Mechatronicznego wykonał wspaniałą, wielką pracę: stworzył makietę będącą rekonstrukcją słupskiej synagogi spalonej w czasie „nocy kryształowej”.

Pracowałem nad tym kilka miesięcy – wspomina Michał – Było bardzo ciężko, bo okazało się, że nie zachowały się materiały źródłowe. Ostatecznie oparłem się głównie na zdjęciu. Projekt został wykonany ze styropianu, przy pomocy skalpela, kleju oraz farb.

Spotkania polsko-żydowskie

MUROWANA GOŚLINA woj. wielkopolskie

W ramach programu „Przywróćmy Pamięć” gimnazjaliści z Murowanej Gośliny realizują projekt „Powrót do korzeni – Murowana Goślina miastem trzech narodowości”. 27 września 2007 r. miało miejsce niecodzienne wydarzenie. Uczniowie z Gimnazjum nr 1 im. Hipolita Cegielskiego oraz uczniowie z Gimnazjum nr 2 im. Jana Kochanowskiego wraz z nauczycielami panią Agnieszką Drabczyk oraz panem Jakubem Niewińskim przygotowali spotkanie dla grupy 24 Żydów z Izraela oraz Stanów Zjednoczonych.

W roku szkolnym 2006/2007 uczniowie brali udział w projekcie, dzięki któremu nawiązali kontakt z izraelskim nauczycielem z Haify, którego przodkowie mieszkali w Murowanej Goślinie (pradziadek Juliusz Józef Markowicz na początku XX wieku był radnym miasta). Yair z Haify, także nauczyciel, poprosił nas o zorganizowanie krótkiej podróży wokół miejsc, które są związane ze społecznością żydowską. Wielkim jego marzeniem stała się wizyta w naszym mieście. I udało się. Wraz z innymi członkami swojej rodziny z Izraela oraz ze Stanów Zjednoczonych odbyli podróż pamięci do miejsc, gdzie mieszkali ich przodkowie. Na drodze ich wędrówki znalazła się także Murowana Goślina.

Uczniowie z goślińskich gimnazjów przygotowali dla gości prezentację multimedialną w języku angielskim na temat projektu edukacyjnego „Wspólna przeszłość. Wspólna pamięć”. Przedstawili także historię społeczności żydowskiej w swoim mieście. Dzięki rodzicom uczniów goście mogli spróbować polskiego ciasta. Po spotkaniu w szkole cała grupa wędrowała śladami dawnej Murowanej Gośliny. **Największe wzruszenie wśród żydowskich gości wzbudził widok szkoły z końca XIX wieku, do której uczęszczali ich przodkowie.** W październiku 2007 uczniowie wraz z nauczycielem udali się z rewizytą do Izraela.

SZCZEKOCINY woj. śląskie

Szczekociny położone są między Częstochową a Krakowem, nad rzeką Pilicą.

Uczniowie Zespołu Szkół wspólnie z uczniami z Izraela przeprowadzili wywiady ze starszymi osobami i zebrali informacje o szczekocińskich Żydach, które systematycznie uzupełniają i zamieszczają w Internecie. Stworzyli blog, w którym dzielą się zdobytą wiedzą na temat ocalałych żydowskich mieszkańców Szczekocin. *Tworzenie blogów poświęconych ocalałym Żydom, nie tylko szczekocińskim, koordynuje potomek polskich Żydów Zvi Schwartzman. W czasie*

wakacji przyjechał on wraz z koordynatorką programu „Przywróćmy Pamięć” do Szczekocin i podczas spotkania z grupą młodzieży przeprowadził warsztaty dotyczące tworzenia blogów. Ta rozpoczęta współpraca, zarówno z dorosłymi przedstawicielami społeczności żydowskiej, jak i z młodzieżą izraelską, jest bardzo ważna i mamy nadzieję, że uda się ją kontynuować.

DĘBICA woj. podkarpackie

Początki Dębicy sięgają przełomu XIII i XIV wieku. Miasto leży nad Wisłoką. („Gazeta Krakowska – Tarnowska”)

W działania przywracające pamięć o kulturze żydowskiej angażują się uczniowie Zespołu Szkół nr 2 imienia Eugeniusza Kwiatkowskiego, którzy dbają o żydowski cmentarz. W sierpniu 2007 roku Dębicę odwiedziła grupa blisko trzydziestu Dem-bitzerów z Izraela – niegdysiejszych mieszkańców miasta nad Wisłoką i ich potomków („Gazeta Krakowska – Tarnowska” z dnia 08.08.07)

Goście, którzy odwiedzili między innymi cmentarz żydowski, byli pod wrażeniem stanu, w jakim jest on zachowany. Podkreślali, że *tak zadbanej nekropolii nie ma nawet Warszawa*. Opowiadający o tym spotkaniu artykuł z „Gazety Krakowskiej – Tarnowskiej” dostępny jest na www.pamiec.fodz.pl.

WADOWICE – 30 KWIETNIA 2008 ORAZ WARSZAWA – 2 MAJA 2008

woj. małopolskie i mazowieckie

W dniach 30 kwietnia i 2 maja 2008 r. Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego zorganizowała spotkania młodzieży żydowskiej z Kalifornii, przybyłej do Polski na Marsz Żywych, z polskimi uczniami biorącymi udział w programie „Przywróćmy Pamięć”.

30 kwietnia 2008 roku w Brodach (woj. małopolskie) młodzi Żydzi z Los Angeles spotkali się z uczniami Gimnazjum w Brodach oraz Liceum Ogólnokształcącego w Kalwarii Zebrzydowskiej. Goście obejrżeli wystawę przygotowaną przez gimnazjalistów, zjedli razem kosztowny posiłek, a następnie udali się na wadowicki żydowski cmentarz, gdzie wspólnie odczytywali napisy na nagrobkach.

2 maja 2008 r. w Warszawie młodzież żydowska spotkała się z uczniami Gimnazjum nr 94, Liceum

Ogólnokształcącego im. Jana III Sobieskiego oraz z Centrum Kształcenia Ustawicznego. Młodzi ludzie uczestniczyli w pracach porządkowych na żydowskim cmentarzu przy ulicy Okopowej.

Oba spotkania polskich i żydowskich uczniów były także okazją do nawiązania kontaktów, bliższego poznania się i wymiany doświadczeń.

Spis szkół biorących udział w programie „Przywróćmy Pamięć” w latach 2005-2008

1	Augustów	(woj. podlaskie)	Gimnazjum nr 2 im. Sybiraków
2	Barcin	(woj. kujawsko-pomorskie)	Gimnazjum nr 1 w Barcinie
3	Będzin	(woj. śląskie)	Miejski Zespół Szkół nr 1 w Będzinie
4	Będzin	(woj. śląskie)	Szkoła Podstawowa nr 11 im. W. Broniewskiego
5	Będzin	(woj. śląskie)	Szkoła Podstawowa nr 6 im. M. Konopnickiej
6	Biała Rawska	(woj. łódzkie)	Gimnazjum im. Adama Mickiewicza
7	Białystok	(woj. podlaskie)	Zespół Szkół Ogólnokształcących Mistrzostwa Sportowego, Publiczne Gimnazjum nr 8
8	Białystok	(woj. podlaskie)	Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych nr 1 w Białymstoku
9	Białystok	(woj. podlaskie)	VIII Liceum Ogólnokształcące im. Króla Kazimierza Wielkiego
10	Bielsk Podlaski	(woj. podlaskie)	Zespół Szkół im. Adama Mickiewicza
11	Bielsko-Biała	(woj. śląskie)	Gimnazjum nr 10
12	Bieruń	(woj. śląskie)	Gimnazjum nr 1 im. K. Wierzgonia
13	Biłgoraj	(woj. lubelskie)	Liceum Ogólnokształcące im. ONZ
14	Biłgoraj	(woj. lubelskie)	Zespół Szkół Leśnych
15	Bircza	(woj. podkarpackie)	Publiczne Gimnazjum im. ks. płk. Tadeusza Dłubacza w Birczy
16	Bodzanów	(woj. mazowieckie)	Publiczne Gimnazjum w Bodzanowie im. Polskiej Organizacji Zbrojnej
17	Bolków	(woj. dolnośląskie)	Zespół Szkół Agrobiznesu im. W. Witosa
18	Brdów	(woj. wielkopolskie)	Zespół Szkół w Brdowie
19	Brody	(woj. małopolskie)	Zespół Szkół nr 2 im. Janusza Korczaka
20	Bujały	(woj. mazowieckie)	Publiczna Szkoła Podstawowa
21	Busko-Zdrój	(woj. świętokrzyskie)	I Liceum Ogólnokształcące im. T. Kosciuszki
22	Byczyna	(woj. opolskie)	Zespół szkół gimnazjalnych, licealnych i zawodowych
23	Bydgoszcz	(woj. kujawsko-pomorskie)	Fundacja Kultury Yakiza
24	Bydgoszcz	(woj. kujawsko-pomorskie)	Bydgoskie Stowarzyszenie Miłośników Zabytków BUNKIER
25	Bystrzyca Kłodzka	(woj. dolnośląskie)	Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych im. Sylwestra Kaliskiego
26	Cewków Stary Dzików	(woj. podkarpackie)	Zespół Szkół w Cewkowie
27	Chełm	(woj. lubelskie)	Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 1 w Chełmie
28	Chełm	(woj. lubelskie)	II Liceum Ogólnokształcące im. gen. Gustawa Orlicz-Dreszera
29	Chełm	(woj. lubelskie)	Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 6 w Chełmie
30	Chełmża	(woj. kujawsko-pomorskie)	Gimnazjum w Pluskowęsach
31	Chocianów	(woj. dolnośląskie)	Gimnazjum im. Odkrywców Polskiej Miedzi w Chocianowie
32	Choszczno	(woj. zachodniopomorskie)	Publiczne Gimnazjum im. Władysława II Jagiełły w Choszcznie
33	Ciechanowiec	(woj. podlaskie)	Gimnazjum im. Papieża Jana Pawła II w Ciechanowcu
34	Ciechanów	(woj. mazowieckie)	Zespół Szkół nr 2 w Ciechanowie, II Liceum Ogólnokształcące oraz Liceum Ekonomiczne
35	Czerwionka-Leszczyny	(woj. śląskie)	Zespół Szkół nr 3, Gimnazjum nr 4
36	Częstochowa	(woj. śląskie)	Gimnazjum nr 15 im. Stefana Banacha
37	Częstochowa	(woj. śląskie)	Społeczne Liceum Ogólnokształcące Autorskie Liceum Artystyczne ALA

38	Człuchów	(woj. pomorskie)	Gimnazjum nr 1 w Człuchowie
39	Debrzno	(woj. pomorskie)	Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy – Gimnazjum Specjalne
40	Dębica	(woj. podkarpackie)	Zespół Szkół nr 2 im. Eugeniusza Kwiatkowskiego
41	Dubienka	(woj. lubelskie)	Liceum Ogólnokształcące w Dubience
42	Dziewin	(woj. małopolskie)	Zespół Szkół w Mikuszowicach
43	Elbląg	(woj. warmińsko-mazurskie)	Zespół Szkół Inżynierii Środowiska i Usług
44	Gdańsk	(woj. pomorskie)	VI Liceum Ogólnokształcące
45	Gdańsk	(woj. pomorskie)	Zespół Szkół Morskich
46	Gliwice	(woj. śląskie)	Zespół Szkół Łączności im. prof. S. Fryzego
47	Głogów Małopolski	(woj. podkarpackie)	Zespół Szkół
48	Gołcza	(woj. małopolskie)	Gimnazjum Publiczne im. Jana Pawła II
49	Gorzów Wielkopolski	(woj. lubuskie)	I Liceum Ogólnokształcące
50	Grabiny	(woj. podkarpackie)	Zespół Szkół Publiczne Gimnazjum w Grabinach
51	Hajnówka	(woj. podlaskie)	I Liceum Ogólnokształcące im. Marii Skłodowskiej-Curie
52	Iława	(woj. warmińsko-mazurskie)	Hawskie Centrum Kultury
53	Iwierzycy	(woj. podkarpackie)	Gimnazjum im. Jana Pawła II
54	Izbica	(woj. lubelskie)	Zespół Szkół – Szkoła Podstawowa im. M. Konopnickiej i Gimnazjum
55	Janowo	(woj. warmińsko-mazurskie)	Gimnazjum w Janowie
56	Jasienica Rosielna	(woj. podkarpackie)	Gimnazjum
57	Jaśło	(woj. podkarpackie)	Zespół Szkół nr 4 w Jaśle
58	Józefów	(woj. lubelskie)	Liceum Ogólnokształcące w Józefowie
59	Kalwaria Zebrzydowska	(woj. małopolskie)	Zespół Szkół i Placówek Oświatowych im. M. Kopernika
60	Kamień Krajeński	(woj. kujawsko-pomorskie)	Publiczne Gimnazjum im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego
61	Katowice	(woj. śląskie)	III Liceum Ogólnokształcące im. A. Mickiewicza
62	Kędzierzyn-Koźle	(woj. opolskie)	I Liceum Ogólnokształcące im. H. Sienkiewicza
63	Kielce	(woj. świętokrzyskie)	Zespół Szkół Ogólnokształcących Integracyjnych nr 4
64	Klimontów	(woj. świętokrzyskie)	Gimnazjum im. Papieża Jana Pawła II w Klimontowie
65	Kłodzko	(woj. dolnośląskie)	Gimnazjum nr 1 im. Adama Mickiewicza
66	Kłodzko	(woj. dolnośląskie)	Szkoła Podstawowa nr 6 im. Unii Europejskiej
67	Knyszyn	(woj. podlaskie)	Zespół Szkół Ogólnokształcących
68	Kock	(woj. lubelskie)	Zespół Szkół w Kocku – Gimnazjum
69	Kraków	(woj. małopolskie)	Gimnazjum im. Piotra Michałowskiego
70	Kraśnik	(woj. lubelskie)	Szkoła Podstawowa nr 4 im. Kornela Makuszyńskiego
71	Kraśnik	(woj. lubelskie)	Szkoła Podstawowa nr 3
72	Kraśnik	(woj. lubelskie)	Społeczne Gimnazjum im. 24 Pułku Ułanów Kraśnickiego Towarzystwa Edukacyjnego
73	Kraśnik	(woj. lubelskie)	Liceum Ogólnokształcące nr 2 im. Mikołaja Reja w Kraśniku
74	Kraśnik	(woj. lubelskie)	Zespół Szkół nr 3 w Kraśniku
75	Kraśnik	(woj. lubelskie)	Publiczne Gimnazjum nr 1 im. Szarych Szeregów
76	Krosno	(woj. podkarpackie)	Miejski Zespół Szkół z Oddziałami Integracyjnymi Gimnazjum nr 3
77	Krosno	(woj. podkarpackie)	Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych nr 5 w Krośnie
78	Krynki	(woj. podlaskie)	Gimnazjum w Krynkach
79	Krzewica	(woj. lubelskie)	Publiczne Gimnazjum nr 2 w Krzewicy
80	Kutno	(woj. łódzkie)	Zespół Szkół nr 1- III Liceum Ogólnokształcące im. St. Staszica w Kutnie

81	Legionowo	(woj. mazowieckie)	Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 2
82	Lesko	(woj. podkarpackie)	Publiczne Gimnazjum im. Marszałka Józefa Piłsudskiego
83	Lubaczów	(woj. podkarpackie)	Publiczne Gimnazjum nr 1 im. P. Inglota
84	Lubaczów	(woj. podkarpackie)	Publiczne Gimnazjum nr 2 im. Jana III Sobieskiego
85	Lubaczów	(woj. podkarpackie)	Zespół Szkół im. gen. Józefa Kustronia
86	Lubicz	(woj. kujawsko-pomorskie)	Zespół Szkół nr 1 w Lubiczu
87	Lublin	(woj. lubelskie)	VIII LO im. Z. Nałkowskiej
88	Lublin	(woj. lubelskie)	Zespół Szkół Chemicznych i Przemysłu Spożywczego
89	Lublin	(woj. lubelskie)	Lubelskie Centrum Edukacji Zawodowej
90	Lublin	(woj. lubelskie)	Państwowe Szkoły Budownictwa i Geodezji im. H. Łopacińskiego w Lublinie
91	Lublin	(woj. lubelskie)	IX Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika
92	Lyski	(woj. śląskie)	Gimnazjum
93	Łapy	(woj. podlaskie)	Gimnazjum nr 1
94	Łask	(woj. łódzkie)	Łaskie Forum Młodzieżowe
95	Łask	(woj. łódzkie)	I Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki
96	Łęczna	(woj. lubelskie)	Zespół Szkół nr 1, I Liceum Ogólnokształcące im. Jana Zamoyskiego
97	Łęczna	(woj. lubelskie)	ZSO nr 1 w Łęcznej; Gimnazjum nr 1 im. Króla Bolesława Chrobrego
98	Łódź	(woj. łódzkie)	Hufiec ZHP Łódź – Widzew
99	Łódź	(woj. łódzkie)	Publiczne Gimnazjum nr 26 im. Mikołaja Reja
100	Łódź	(woj. łódzkie)	Pałac Młodzieży im. Juliana Tuwima
101	Mchawa	(woj. podkarpackie)	Publiczne Gimnazjum
102	Miedzna	(woj. mazowieckie)	Szkoła Podstawowa im. T. Kościuszki
103	Międzyrzec Podlaski	(woj. lubelskie)	Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych im. Unitów Podlaskich w Międzyrzeczu Podlaskim
104	Milanówek	(woj. mazowieckie)	Gimnazjum Społeczne MTE i Liceum nr 5 STO w Milanówku
105	Mszczonów	(woj. mazowieckie)	Zespół Szkół
106	Murowana Goślina	(woj. wielkopolskie)	Gimnazjum nr 1 im. Hipolita Cegielskiego
107	Murowana Goślina	(woj. wielkopolskie)	Gimnazjum nr 2 im. Jana Kochanowskiego
108	Mysłowice	(woj. śląskie)	Gimnazjum nr 2 w Mysłowicach
109	Nakło nad Notecią	(woj. kujawsko-pomorskie)	Gimnazjum nr 4 w Nakle nad Notecią
110	Namysłów	(woj. opolskie)	Zespół Szkół Rolniczych im. Tadeusza Kościuszki w Namysławie
111	Narewka	(woj. podlaskie)	Zespół Szkół
112	Nowa Brzeźnica	(woj. łódzkie)	Publiczne Gimnazjum w Nowej Brzeźnicy
113	Nowy Żmigród	(woj. podkarpackie)	Zespół Szkół im M. Kopernika
114	Olsztyn	(woj. warmińsko-mazurskie)	Gimnazjum nr 5
115	Opole	(woj. opolskie)	Zespół Szkół TAK
116	Opole Lubelskie	(woj. lubelskie)	Zespół Szkół
117	Orzesze	(woj. śląskie)	Zespół Szkół Specjalnych przy Ośrodku Terapii Nerwic dla Dzieci i Młodzieży
118	Ostrołęka	(woj. mazowieckie)	Gimnazjum nr 1 w Ostrołęce
119	Oświęcim	(woj. małopolskie)	Międzynarodowe Centrum Pojednania
120	Otwock	(woj. mazowieckie)	Gimnazjum nr 3 im. Tomasa Morusa
121	Piastów	(woj. mazowieckie)	Gimnazjum nr 1 im. Zbigniewa Gęsickiego
122	Piekary Śląskie	(woj. śląskie)	Miejskie Gimnazjum nr 4

123	Piła	(woj. wielkopolskie)	Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych EFFATA
124	Pińczów	(woj. świętokrzyskie)	Gimnazjum nr 2 im. Adolfa Dygasińskiego w Pińczowie
125	Poznań	(woj. wielkopolskie)	Społeczna Szkoła Podstawowa i Społeczne Gimnazjum nr 4
126	Przemysł	(woj. podkarpackie)	Zespół Szkół Ekologicznych i Agrobiznesu im. prof. Władysława Szafera
127	Przerośl	(woj. podlaskie)	Zespół Szkół Ogólnokształcących
128	Przysucha	(woj. mazowieckie)	Zespół Szkół nr 2 im. Ludwika Skowry
129	Przytyk	(woj. mazowieckie)	Publiczne Gimnazjum
130	Rabka-Zdrój	(woj. małopolskie)	I Liceum Ogólnokształcące im. Eugeniusza Romera
131	Radlin	(woj. śląskie)	Gimnazjum nr 1 im. Adama Mickiewicza
132	Radom	(woj. mazowieckie)	Zespół Szkół Spożywczych i Hotelarskich
133	Radom	(woj. mazowieckie)	Zespół Szkół Zawodowych im. Jana Kilińskiego
134	Radom	(woj. mazowieckie)	III Liceum Ogólnokształcące im. płk. Dionizego Czachowskiego w Radomiu
135	Radomsko	(woj. łódzkie)	Zespół Szkolno-Gimnazjalny nr 1
136	Radomsko	(woj. łódzkie)	Zespół Szkolno-Gimnazjalny nr 7
137	Radomsko	(woj. łódzkie)	Zespół Szkolno-Gimnazjalny nr 4
138	Radomyśl Wielki	(woj. podkarpackie)	Zespół Szkół
139	Regimin	(woj. mazowieckie)	Gminny Zespół Szkół w Regiminie
140	Ruda Śląska	(woj. śląskie)	Gimnazjum nr 3 im. Karola Miarki
141	Rudnik nad Sanem	(woj. podkarpackie)	Liceum Ogólnokształcące
142	Rybnik	(woj. śląskie)	Szkoła Podstawowa nr 32 im. Alfreda Szklarskiego
143	Rzeszów	(woj. podkarpackie)	Gimnazjum nr 9 im. Św. Królowej Jadwigi
144	Rzeszów	(woj. podkarpackie)	Zespół Szkół Społecznych nr 2
145	Sanok	(woj. podkarpackie)	Zespół Szkół nr 3
146	Sanok	(woj. podkarpackie)	Szkoła Podstawowa nr 3 im. Tadeusza Kościuszki
147	Skulsk	(woj. wielkopolskie)	Gimnazjum im. Jana Pawła II
148	Skwierzyna	(woj. lubuskie)	Zespół Szkół Ogólnokształcących
149	Słupsk	(woj. pomorskie)	Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych nr 4 w Słupsku
150	Słupsk	(woj. pomorskie)	I Liceum Ogólnokształcące im. Bolesława Krzywoustego
151	Sobków	(woj. świętokrzyskie)	Gimnazjum Publiczne im. Jana Pawła II w Sobkowie
152	Sokołów Podlaski	(woj. mazowieckie)	I LO im. Skłodowskiej-Curie
153	Stankowo	(woj. warmińsko-mazurskie)	Gimnazjum w Stankowie
154	Stary Dzików	(woj. podkarpackie)	Zespół Szkół im. ks. Jana Twardowskiego w Starym Dzikowie
155	Staszów	(woj. świętokrzyskie)	Zespół Szkół – Publiczne Gimnazjum nr 2
156	Strzelno	(woj. kujawsko-pomorskie)	Szkoła Podstawowa im. A. A. Michelsona
157	Strzyżów	(woj. podkarpackie)	Zespół Szkół w Strzyżowie
158	Szczekociny	(woj. śląskie)	Zespół Szkół w Szczekocinach
159	Szydłowiec	(woj. mazowieckie)	Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych nr 2 im. WOP
160	Szydłowiec	(woj. mazowieckie)	Publiczne Gimnazjum nr 1 w Zespole Szkół im. Jana Pawła II
161	Świebodzin	(woj. lubuskie)	Publiczne Gimnazjum nr 3
162	Tarnobrzeg	(woj. podkarpackie)	Zespół Szkół im. Ks. S. Staszica
163	Torzym	(woj. lubuskie)	Gimnazjum im. ks. Jana Twardowskiego
164	Ustrzyki Dolne	(woj. podkarpackie)	Zespół Szkół Publicznych nr 1 Gimnazjum nr 1
165	Wałbrzych	(woj. dolnośląskie)	Zespół Szkół nr VII

166	Warszawa	(woj. mazowieckie)	XII Liceum Ogólnokształcące im. H. Sienkiewicza
167	Warszawa	(woj. mazowieckie)	Zespół Szkół Sportowych nr 50
168	Warszawa	(woj. mazowieckie)	Centrum Kształcenia Ustawicznego
169	Warszawa	(woj. mazowieckie)	Gimnazjum nr 10
170	Warszawa	(woj. mazowieckie)	I Społeczne Liceum Ogólnokształcące z Maturą Międzynarodową im. Jam Saheba Digvijay Sinhji
171	Warszawa	(woj. mazowieckie)	LXXV Liceum Ogólnokształcące im. Jana III Sobieskiego
172	Warszawa	(woj. mazowieckie)	XL Liceum Ogólnokształcące z Oddziałami Dwujęzycznymi im. S. Żeromskiego
173	Warszawa	(woj. mazowieckie)	Gimnazjum nr 94
174	Wasilków	(woj. podlaskie)	Gimnazjum im. ks. Wacława Rabczyńskiego
175	Włodawa	(woj. lubelskie)	Publiczne Gimnazjum nr 1 im. Ks. S. Konarskiego
176	Włodawa	(woj. lubelskie)	Publiczne Gimnazjum nr 2
177	Wolica	(woj. świętokrzyskie)	Zespół Szkół Ogólnokształcących w Wolicy
178	Wołczyn	(woj. opolskie)	Publiczne Gimnazjum im. Jana Pawła II
179	Wrocław	(woj. dolnośląskie)	Liceum Ogólnokształcące nr IV
180	Wrocław	(woj. dolnośląskie)	Zespół Szkół Budowlanych
181	Wrocław	(woj. dolnośląskie)	Liceum Ogólnokształcące nr XII im. Bolesława Chrobrego
182	Wrocław	(woj. dolnośląskie)	Gimnazjum nr 18
183	Wrocław	(woj. dolnośląskie)	Gimnazjum nr 1 im. H. D. Steinhaus
184	Wrocław	(woj. dolnośląskie)	Gimnazjum nr 7
185	Wschowa	(woj. lubuskie)	I Zespół Szkół im. S. Staszica
186	Wysokie Mazowieckie	(woj. podlaskie)	Centrum Kształcenia Zawodowego
187	Zabłudów	(woj. podlaskie)	Szkoła Podstawowa
188	Zamość	(woj. lubelskie)	II Liceum Ogólnokształcące im. Marii Konopnickiej
189	Zamość	(woj. lubelskie)	I Społeczne Liceum Ogólnokształcące im. Unii Europejskiej
190	Zamość	(woj. lubelskie)	I Liceum Ogólnokształcące im. Jana Zamoyskiego
191	Zamość	(woj. lubelskie)	III Liceum Ogólnokształcące im. C.K. Norwida
192	Zawiercie	(woj. śląskie)	Zespół Szkół im. Dunikowskiego w Zawierciu
193	Zawiercie	(woj. śląskie)	Zespół Szkół im. Stanisława Staszica
194	Zbąszyń	(woj. wielkopolskie)	Gimnazjum
195	Zduńska Wola	(woj. łódzkie)	Publiczne Gimnazjum nr 4 z Oddziałami Integracyjnymi im. Stefana Prawdzic Złotnickiego
196	Żyrardów	(woj. mazowieckie)	Publiczne Gimnazjum nr 2

Teksty i zdjęcia: www.pamiec.fodz.pl

Redakcja: Magdalena Kołodziejczyk, Katarzyna Sioma, Agata Tomaszewska

Opracowanie graficzne i skład: rzeczyobrazkowe.pl

© Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego, 2008

ISBN 978-83-61306-84-9

Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego założona została w marcu 2002 roku przez Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP (ZGWŻ) oraz Światową Organizację Żydowską ds. Restytucji (WJRO). Fundacja działa na tych terenach, którymi, z racji zbyt dużej odległości, trudno jest się zajmować gminom żydowskim.

Z mandatu ZGWŻ Fundacja zajmuje się odzyskiwaniem obiektów stanowiących przed II wojną światową własność gmin żydowskich, a także zarządza nimi, przeprowadza renowacje i otacza opieką relikty materialnego dziedzictwa Żydów polskich. Naszym priorytetem jest ochrona cmentarzy: we współpracy z innymi organizacjami i osobami prywatnymi doprowadziliśmy do upamiętnienia, ogrodzenia i uratowania przed zniszczeniem kilkunastu cmentarzy żydowskich (m.in. w Zakopanem, Koźmicach, Mszczonowie, Kłodzku, Iwaniskach, Strzegowie, Dubience, Kolnie, Iłży, Kańczudze). Działania Fundacji obejmują także rewitalizację szczególnie ważnych i wartościowych zabytków dziedzictwa żydowskiego. Do takich obiektów należą m.in. synagogi w Kraśniku, Rymanowie oraz synagoga w Zamościu.

Nasza działalność na rzecz ochrony dziedzictwa nie może jednak ograniczać się do samej tylko opieki nad poszczególnymi obiektami; równie ważna jest dbałość o poszerzenie wiedzy na temat historii Żydów, którzy przez wieki współtworzyli dziedzictwo kulturowe Polski. Do najważniejszych działań edukacyjnych Fundacji należy program „Przywróćmy Pamięć”. Mamy nadzieję, że dzięki udziałowi w tym programie młodzi ludzie zaczną nie tylko dostrzegać i cenić wielokulturowe dziedzictwo swojego regionu, ale też zrozumieją, jak ważny jest szacunek i zrozumienie dla innych kultur.

Więcej informacji na temat Fundacji: www.fodz.pl
Program edukacyjny „Przywróćmy Pamięć”: www.pamiec.fodz.pl

Program „Przywróćmy Pamięć” wspierają:

Program „Przywróćmy Pamięć” jest współfinansowany ze środków otrzymanych od Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w ramach Rządowego Programu – Fundusz Inicjatyw Obywatelskich.